FROM REALITY TO WORD AND BACK

PUTEREA IMAGINII, DOMINAȚIA CONCEPTULUI; FORȚA CUVÎNTULUI

Alexandru Gafton, Prof., PhD., "Al. Ioan Cuza" University of Iaşi

Emanuel Gafton, The Oskar Klein Centre, Department of Astronomy, Stockholm University

Abstract: Due to its relation with senses and cogitation, language is an influential factor in the development of human mentality, and the communication ability it develops and sustains converts it into a decisive social agent. Language is essentially an instrument, but with its natural tendency towards autonomy it tends to also acquire the character of an organ; it thus comes, on the one hand, to communicate the results of thought and cognitive process, and on the other hand, to become a centripetal force.
In turn, thinking has the ability to impose – through language – the results of its own processes, regardless of the results transmitted by reality – through senses.

Keywords: communication, metaphor, terminology, conceptualization, ban

Preliminarii. Încercînd să-şi explice limba într-un mod intuitiv-metaforic, lingviştii şi nelingviştii au obiceiul de a o compara cu un cristal, cu un organism, ori cu un sistem. Astfel de modalităţi denominative sau de definire par a face apel la concepte lămurite, spre a ajunge de la cunoscut la necunoscut, însă acele concepte îşi au propria identitate şi nu pot funcţiona decît ca metafore, mai degrabă lăsînd loc imaginaţiei decît exprimînd gîndirea. Apelul la metafore ce leagă instrumentul şi organul creator al civilizaţiei umane de entităţi avînd perfecţiunea naturii este mai degrabă semnul anevoinţei de a înţelege o realitate complexă, decît cel al cuprinderii unui concept. Analogiile prin care se trimite către un referent constituie în general o cale precară de a echivala atribute, întrucît nu aduce receptorului un plus de cunoaştere, ci doar o lărgire de clasă, mai curînd abuzivă, noul membru nedevenind cunoscut – atributele lui fiind sugerate, nu arătate –, ci doar subordonat unei clase presupuse a fi cunoscută.

Fără a intra în disputa dintre iluminişti şi romantici, pe care ciclic uzul şi abuzul metaforei o reînvie, vom încerca să observăm unele aspecte ce ţin de efectele tipului preponderent de funcţionare a limbii. Desigur, majoritatea chestiunilor luate în discuţie sînt valabile pentru clasele şi tipurile de situaţii pentru care se enunţă, ponderile acestora nefiind mereu mari, însă ele

BDD-V1088 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:37 UTC)

reprezintă modalităţi caracteristice de constituire şi funcţionare a limbii, reflectă relaţiile dintre simţuri, gîndire şi limbă, şi au consecinţe nu doar în planul comunicării, ci şi în cel mentalitar şi comportamental. În acest context, ţinînd seamă de ceea ce se petrece în limbajul comun, vom încerca să observăm mai ales fenomenele de la intersecţia acestuia cu limbajul ştiinţific.

Comunicarea. Înţelegînd că materia vie se structurează şi funcţionează procesual şi evolutiv, în acord cu solicitările mediului şi conform nevoilor sistemice ale entităţilor pe care le constituie, acceptăm valabilitatea acestui dat şi pentru atributele şi funcţiile organice anterior menţionate: **simţurile**, care au a percepe realitatea şi a o transmite codificat gîndirii, **gîndirea**, care procesează informaţiile reprezentîndu-şi-le, apoi conceptualizîndu-le, şi **limba**, care ar trebui să cuprindă şi să comunice rezultatele proceselor cognitive şi raţionale, aşa cum decurg ele din gîndire. Contribuind la producerea comunicării, fiecare element al triadei este distorsionant, însă în moduri şi grade diferite.

Precum excitabilitatea, **comunicarea** este un atribut fundamental al materiei vii şi o cale prin care aceasta se adaptează la realitate – la diferite nivele ea fiind totodată motor şi efect, factor şi obiect al evoluţiei – prezentă de la nivelul intracelular la cel intercomunitar, în plan inconştient şi conştient. În fapt, orice sistem, de orice fel (fizic, biologic, cognitiv, social, cultural-mentalitar, economic etc.), este dinamic şi cibernetic, el funcţionînd interactiv, în baza jocului acţiune / reacţiune, provocare / răspuns, cerere / ofertă etc.

Simţuri, gîndire, limbă. În mod natural şi firesc, realitatea – care funcţionează pe baza unor legi universale şi imuabile –, dimpreună cu dinamica ei, este percepută de către simţuri, transmisă gîndirii şi trecută în limbă. Între simţuri, gîndire şi limbă există un echilibru, în sensul că fiecare dintre acestea se ocupă exclusiv cu activitatea în a cărei direcţie s-a dezvoltat şi exersat ca urmare a evoluţiei procesuale a organismului, şi că nici unul dintre acestea nu se înstăpîneşte asupra celorlalte. Fără ca vreuna dintre cele trei să prevaleze, ca urmare a păstrării coerenţei interne şi a sistemului triadic pe care îl alcătuiesc, se asigură sănătatea relaţiei dintre simţire, gînduri, cuvinte, apoi, fapte, şi implicit cea a organismului individual şi social pe care acestea îl deservesc.

Simţurile. Constituindu-se şi evoluînd în cadrul mediului şi în relaţie cu satisfacerea nevoilor organismului în acest cadru, structurile senzoriale transferă realitatea pe spectre, operînd un proces de selecţie dezvoltat pe cale evolutivă. Receptorii care echipează organismul surprind ceea ce le procură realitatea, în conformitate cu capacităţile lor structural-interacţionale, iar analizatorii prelucrează stimulii care se luptă deasupra pragului subliminal, convertind influxurile în senzaţii, stări, trăiri etc.

Senzaţia numită *verde*, dată de o pajişte, nu decurge din existenţa exclusivă a lungimii de undă astfel numite, ci din faptul că respectivul mediu – vegetaţia – reflectă şi transmite preponderent acea lungime de undă, fără a lipsi celelalte (radiaţia solară ajunge pe pajişte cu întregul ei spectru, plantele absorbind mai ales spectrele roşu, albastru şi violet). Senzaţiile date de atributele numite *rece, umed, moale, alb, inodor, insipid, viteză mică* etc. nu reflectă atributele exclusive ale zăpezii care cade. Este adevărat că un obiect sau un proces nu deţine toate atributele posibile în mod real, însă el deţine mult mai multe atribute decît cele pe care simţurile le percep şi redau (albul zăpezii este o rezultantă a reflectivităţii crescute şi relativ uniforme de-a lungul întregului spectru vizibil; neutralitatea de gust şi de miros decurg din prezenţa echilibrată a anumitor componente şi din lipsa altora; moliciunea decurge din modalitatea

BDD-V1088 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:37 UTC)

în care se încheagă fulgii într-un conglomerat cu mult aer în interstiţii, în relaţie cu baroreceptorii pielii etc.). Fiind înţeles că la nivelul unui obiect sau proces proprietăţile materiei coocură astfel încît contribuie la constituirea unei realităţi dotate cu anumite atribute caracteristice – aşadar că realitatea există şi funcţionează printr-un joc al proporţiilor, atributele acesteia aflîndu-se într-o coocurenţă generatoare de concurenţă, simţurile şi analizatorii reflectînd relativ fidel această stare –, se deduce că la nivelul simţurilor acea selecţie devine bază pentru o altă selecţie, adică se produc pierderi datorate analizatorilor.
Pe de altă parte, fiinţei umane nu i-ar fi util să perceapă întregul spectru de lungimi de undă sonore, cum nu i-ar fi util[1] să poată vedea atomii, viruşii, bacteriile etc., întrucît nu ar reuşi să profite eficient de acest grad de acurateţe; cînd ar privi din perspectiva necesară supravieţuirii nu ar reuşi să vadă mediul, ar vedea celule, nu piele, o lume punctiformă, iar nu realitatea pe care o constituie acele puncte. Tot astfel, feluritele organe dezvoltate de unele animale şi avînd atribute clare şi utile nu sînt imperioase pentru alte animale care, în consecinţă, nu dezvoltă nici structuri în acea direcţie, nici o zonă corticală aferentă.

Apărute ca urmare a funcţionării interacţionale a organismului, simţurile redau realitatea care contează pentru supravieţuire. Redarea întocmai a realităţii de către simţuri ar fi nu doar o imposibilitate, dar şi un paradox întrucît simţurile percep şi redau realitatea în limitele propriilor capacităţi care, în mod inerent şi precum în cazul oricărei entităţi vii, se dezvoltă prin acomodarea la dinamica realităţii şi la nevoile organismului, nu anticipîndu-le. Simţurile sînt cea mai bună construcţie prin care organismul intră în contact cu realitatea şi cea mai bună soluţie de a accede la realitate şi de a deschide realităţii calea către organism. De aceea, ele pot avea dificultăţi atunci cînd li se prezintă obiecte, constructe şi procese inexistente în sfera realităţii naturale, cea împreună cu care simţurile au coevoluat, de asemenea atunci cînd realitatea nu intră în mod firesc în sfera de percepţie necesară supravieţuirii imediate [precum faptul că Pămîntul circulă pe o orbită în spaţiu, că Soarele este o masă gazoasă inimaginabil de mare, că sîngele conţine anumite entităţi invizibile, că, adică, orizontul decurge din perspectivă şi că (supra)vieţuirea necesită limite şi legi].

Pentru astfel de situaţii se foloseşte conceptul ‘contraintuitiv’, care face referire la o situaţie de neconcordanţă între realitatea prezentată de gîndirea ştiinţifică şi de procesele raţionale şi cea prezentată de intuiţie şi senzaţii, sau între ceea ce spune raţiunea şi ceea ce arată intuiţia despre una şi aceeaşi realitate. Pentru un astronom în spaţiu poate fi intuitivă mişcarea de rotaţie (sau de revoluţie) a pămîntului, dar nu şi pentru cineva terestru, pentru un medic poate fi intuitivă evoluţia latentă a unei boli, dar nu şi pentru un pacient, iar cei de acum 2000 de ani acceptau că Pămîntul este plat şi fix, în vreme ce astăzi se acceptă că el este cvasisferic şi în mişcare. În adevăr, conceptul ‘contraintuitiv’ este o creaţie a minţii care se aşează pe sine în postura de judecător suprem şi de unic reper deoarece se referă la înşelarea aşteptărilor gîndirii, formate pe baza unor experienţe anterioare, informaţiile furnizate de către simţuri contravenind rezultatelor unor procese cognitive. În ultimă instanţă avem a face cu o judecată de perspectivă, aşadar contradicţia se află între ceea ce înţeleg procesele cognitive (mai puţin cele raţionale) din semnalele simţurilor despre realitate, nu între simţuri şi realitate, lucru care ar fi exagerat deoarece simţurile au evoluat astfel încît să

[1] De fapt, i-ar fi imposibil deoarece ochii vieţuitoarelor de pe Pămînt au evoluat în concordanţă cu lungimile de undă ale radiaţiei electromagnetice care trece prin atmosferă. Spectrul electromagnetic care ajunge pe Pămînt este foarte îngust şi segregat, secvenţele optice fiind mult mai înguste decît cele radio. Pentru „a vedea” în unde radio, însă, avînd în vedere că spectrul undelor radio care ajung pe Pămînt este foarte larg comparativ cu cel al undelor optice (1mm-1km, faţă de 370-750 nm), ar fi nevoie ca retina să aibă un diametru monstruos de mare (aşadar şi de un corp, cu inimă, plămîni, ficat etc. proporţionale, ceea ce implică un consum de energie corespunzător). În cazul în care retina ar fi mai mică (de cîţiva metri, de pildă), spectrul vizibil s-ar micşora drastic. Puţine animale (odontocete, microchiroptere, două specii de păsări) au adoptat soluţia ecolocaţiei. În ceea ce priveşte lungimile de undă sonore a căror sursă se află pe Pămînt, intervalul pe care se află sunetele perceptibile pare a fi legat de structura urechii interne, unele vietăţi avînd auz mai fin decît altele, probabil în concordanţă cu cerinţele adaptative, deci costurile energetice meritînd respectivul efort.

BDD-V1088 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:37 UTC)

ofere cele mai bune şanse de a supravieţui, nu pentru a percepe cu acuitate şi acurateţe întregul cadru existenţial. (Gradul de adaptare al organismelor la realitatea Pămîntului poate fi constatat cu uşurinţă observînd, de pildă, transformările pe care le suferă organismul în urma vieţuirii în spaţiu, gravitaţia redusă a Lunii inducînd modificări profunde.) De aceea, astfel de situaţii nu sînt semnificative şi reprezentative pentru simţuri în sine, ci pentru modul în care a răspuns organismul la cerinţele adaptative din relaţia sa cu mediul[2].

Peştii din genul *Toxotes* au capacitatea de a vîna insecte care se află deasupra luciului apei, cu ajutorul gurii aruncînd un jet de apă. Acesta este foarte bine format (precum o săgeată) şi extrem de precis (rata succesului fiind foarte ridicată). Contraintuitiv pentru fiinţa umană, însă, este faptul că, judecat din perspectivă antropocentristă, acest peşte pare a avea cunoştinţe destul de avansate de fizică, deoarece jeturile sale precise par a corecta efectele refracţiei luminii. Cauza stă în procesul de adaptare. Mai întîi gura prezintă adaptări care îi permit să formeze acele jeturi puternice şi avînd viteză diferenţiată astfel încît acţionează precum un proiectil. Apoi, ochii prezintă adaptări care permit vietăţii să aducă corecţii refracţiei luminii, lucru care se petrece între limite destul de mari ale unghiului în care se află faţă de pradă.

O astfel de lărgire a perspectivei este îndreptăţită deoarece elementele comparate aparţin aceleiaşi realităţi, şi este necesară întrucît lămureşte lucruri pe care perspectiva îngustă le obturează.

Gîndirea are obiceiul de a repeta simţurilor că ele înşeală, însă iluziile aparţin creierului, iar nu simţurilor. Produsele care înşeală simţurile provin în primul rînd din gîndire, cel mai adesea aceasta neputînd cuprinde întreaga gamă de senzaţii şi impresii venite de la simţuri, alteori procesînd materialul primit de la simţuri, nu în felul în care realitatea se înfăţişează simţurilor, ci, desigur, în felul în care gîndirea a ordonat şi procesat datele deja cristalizate.

Din cele ce preced rezultă că: a) realitatea nu poate fi cuprinsă de simţuri în integralitatea ei întrucît se prezintă acestora în modalităţi prohibitive; b) simţurile redau realitatea în conformitate cu propriile lor instrumente şi în propriul lor chip, fiind specializate, adică segregante, descompunînd realitatea în funcţie de structurile lor funcţionale; c) diferitele componente ale realităţii sînt ierarhizate la nivelul analizatorilor, în funcţie de trăsături luate în sine, de mănunchiul particular al acestora, de conjuncţia lor cu mediul şi cu funcţiunile, de eventuala dinamică a experienţelor anterior stocate.

[2] Sub acest aspect, aproape nimic – inclusiv fiinţa care observă, concepe şi numeşte, împreună cu creierul ei – nu este cum pare, îndărătul fiecărei „realităţi" existînd o alta. Prin intermediul imaginaţiei şi cu ajutorul raţiunii şi al instrumentului excepţional numit *matematică*, ştiinţa poate ajunge la nivele aflate dincolo de cel aparent şi accesibil simţului comun. Iarăşi, însă, în cele din urmă, **această** „aparenţă" constituie „realitatea" **acestei** lumi, şi nici nu ar fi potrivit, eficient şi, poate, posibil să fie altfel. A percepe atomii şi forţele nucleare care guvernează interacţiunile şi generează efectele acestora, poate fi instructiv în multe sensuri şi util în cîteva, dar nu ar ajuta prea mult vieţii în sine şi, mai ales, aşa cum este ea în cadrul în care s-a dezvoltat. (Dacă s-ar vizualiza gazele de eşapament, prin colorare, probabil că imaginea rezultată în atmosferă ar face raţiunea să solicite stringent interzicerea circulaţiei cu mijloacele de deplasare care le produc.) Este bun un văz ascuţit, dar ar putea fi mult prea mult unul care ar distinge organitele celulei vegetale pînă la a interzice starea dată de imaginea unei flori sau a unui spin, după cum este bine de ştiut că stările sînt produse de configuraţii chimice vremelnice, dar nu numai imaginea de sine a fiinţei umane, ci şi activităţile ei curente ar suferi enorm dacă aceasta s-ar înţelege ca rezultantă a unor interacţiuni fizico-chimice (ceea ce, de la un nivel de realitate încolo, chiar este). Simţurile, aşadar, decurg direct din funcţionarea **acestui** nivel al **acestei** realităţi şi de aceea sînt cum sînt şi sub aspectul necesar supravieţuirii sînt „bune" şi „corecte".

Carbonul, hidrogenul şi azotul, de pildă, sînt elemente constitutive ale Universului şi ale corpului uman, cele trei elemente putîndu-se orîndui în nenumărate feluri, de la a fi fundamente universale pînă la a descompune unele forme de organizare a materiei vii (ca acid cianhidric, de pildă). Modalităţile în care cele trei se combină în această realitate pot fi percepute prin simţuri – de aici decurgînd acţiuni în consecinţă – dar, în general (căci organismele nu sînt perfecte), atunci cînd acest lucru nu serveşte supravieţuirii simţurile nu mai dau seamă de rezultatele orînduirii celor trei.

Tipul şi rangul de realitate pe care le procură simţurile, aşadar, sînt benefice supravieţuirii în **această** lume, deoarece organismul este echipat cu acele simţuri constituite ca urmare a acţiunii acestei realităţi. Ceea ce ajunge în creier sub forma complexului de iluzii procurat de simţuri arată ceea ce este necesar supravieţuirii, în această realitate lucrurile constituindu-se şi procesele desfăşurîndu-se conform legilor universale dar şi în conformitate sau modulate cu sau de felul particular în care **această** realitate există.

BDD-V1088 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:37 UTC)

Cu toate acestea, redînd realitatea carenţial, simţurile o redau rezonabil şi adecvat din punct de vedere evolutiv. Fiind instrumentele nevoii şi mediatorii realităţii pe care o transmit, simţurile nu înşeală; cu asta se ocupă gîndirea şi limba, adică procesorul informaţiei culese prin simţuri şi transmiţătorul gîndurilor.

Gîndirea. Culegerea de informaţii de către receptori şi prelucrarea lor de către analizatori fac organismul capabil de interacţiuni acomodate la solicitările şi la dinamica mediului.

Rafinarea percepţiilor asupra realităţii prin crearea de simţuri specializate în funcţie de trăsăturile stimulilor este continuată de organism la un nou nivel, prin dezvoltarea unei componente care se specializează în prelucrarea materialului primit de la simţuri şi mai ales în operarea, apoi, a propriilor rafinări interioare, în relativă independenţă faţă de datele furnizate de simţuri şi tot mai corelat cu nevoile organismului de a răspunde acurat şi inovativ, adică eficient, la cerinţele mediului. Acest fapt aduce cu sine şi semnifică accentuarea diferenţierii organismelor şi autonomizarea lor în relaţie cu mediul.

La organismele superioare, simţurile devin prelungiri interne şi externe ale creierului, informaţiile acestora fiind preluate de către reţelele neuronale şi proiecţiile corticale, care ajung să genereze procese complexe precum gîndirea[3].

Procesarea de către creier a datelor furnizate de către simţuri are loc selectiv, datele fiind ponderate şi tipologizate, astfel dezvoltîndu-se capacitatea de reţinere a lor, cu posibilitatea comparării, ierarhizării, conştientizării şi utilizării lor. Reţinerea şi stocarea datelor poate conduce la transformarea evenimentelor în experienţe, la cumulul de stări, la corelarea experienţelor cu stările, la condiţionarea unora de altele, la apariţia obişnuinţei şi a amintirilor – cu transformarea lor în idei –, în ultimă instanţă la relaţionarea acestora şi la apariţia proceselor prin care cogitaţia se poate petrece fără punct de plecare imediat aflat în exterior, ci doar în complexul fizico-chimic de metaboliţi, electroliţi şi enzime al creierului, căruia, de altfel, i se datorează tot ceea ce produce creierul.

Întîlnirea datelor provenite de la simţuri cu cele deja stocate în urma experienţelor anterioare poate genera conflicte pe care creierul tinde a le rezolva în direcţia acordării unei ponderi reduse ori chiar a ignorării noilor senzaţii. Identificînd similaritatea dintre stimulii momentului şi cei vechi, şi apelînd automat la informaţiile învăţate, adesea se ajunge la oferirea răspunsurilor deja folosite cu succes cel puţin o dată[4], întrucît modul în care este organizat şi în care funcţionează creierul favorizează tendinţa de a lucra pe baza tiparelor deja existente, reducînd la şi încadrînd în acestea datele furnizate de către simţuri şi tratînd realitatea în consecinţă. De asemenea, creierul prezintă tendinţa concretă de a reduce realităţile procesate la semnale şi de a le instrumentaliza, astfel înlocuind sau mimînd realitatea. În cazul în care noile senzaţii au destulă forţă – în sensul că prezintă diferenţe relativ semnificative de starea deja stocată şi învăţată –, ele pot dobîndi capacitatea de a modifica precunoştinţele, un întreg complex de restructurări şi de

[3] În cele din urmă, efortul de a conştientiza realitatea, de a o defini şi clasifica, şi de a produce sisteme abstracte, eficiente sub aspect teoretic sau aplicat are acelaşi rol: acomodarea organismului la mediu, în vederea supravieţuirii.

[4] În cazul în care momentul a fost favorabil formării sinapselor învăţării, chiar dacă faptul s-a petrecut o dată şi chiar dacă răspunsul a fost inadecvat în situaţiile care au urmat, dezvăţarea poate fi anevoioasă.

BDD-V1088 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:37 UTC)

învăţare putînd avea loc, precum şi crearea de noi clase şi categorii, însă cu mari consumuri energetice, deci potenţial ineficiente.

Indiferent de caracterul ei adevărat sau nu, povestea care spune că băştinaşii nu au văzut navele lui Columb apropiindu-se întrucît o astfel de experienţă le lipsea, conceptul corespunzător fiind o imposibilitate pentru ei, în vreme ce şamanul a reuşit să vadă nişte balauri mari, are în substrat o realitate: procesele neuronale sînt determinate parţial de experienţele simţurilor[5]. Fiind anterioare gîndirii, simţurile au însuşirea de a modela primii paşi ai acesteia şi chiar de a exercita constante presiuni naturale asupra proceselor cognitiv-cogitaţionale. Realităţile netrecute în vreun fel posibil prin simţuri şi lipsite de sprijinul oricărui fel de sugestie – din a căror recombinare sau acţiune analogică creierul ar putea construi singur conceptul – pot întîmpina mari dificultăţi în a fi concepute. Chiar în cazul în care o realitate – fie şi una imaginată! ca urmare a unor transferuri şi analogii – beneficiază de o oarecare descriere în sensul unei înşiruiri de atribute preluate de la realităţi relativ bine cunoscute sau familiare, dificultăţile de conceptualizare pot fi insurmontabile[6].

Despre existenţa unei realităţi naturale precum focul, probabil că omul a avut cunoştinţă destul de devreme, focul putînd fi simţit, provocat, folosit, dar înţelegerea acestuia are caracter procesual, temeinicirea sa conceptuală amorsîndu-se relativ tîrziu. Între perceperea efectelor gravitaţiei şi momentul înţelegerii (parţiale şi fragmentare) acestei forţe a trecut destul timp, de asemenea între perceperea curgerii sîngelui şi înţelegerea fenomenului circulaţiei sîngelui.

Se înţelege de aici că simpla impresionare a simţurilor de către realitate poate genera reflexe şi învăţare, cu efecte la nivel comportamental, iar contactul empiric cu realitatea poate conduce

[5] Sub acest aspect, se poate adera la axioma lui Aquino („Nihil est in intellectu quod non prius fuerit in sensu"), eventual cu limitarea lui Leibnitz („nisi ipse intellectus") (deşi acesta pare a avea rolul de a evita extrema, fără a decurge din argumente demonstrabile).

[6] Anumite mărimi sînt greu de imaginat, deşi cel puţin de la Swift încoace, omul pare a înţelege că percepe mărimile în relaţie cu sine (de altfel nu doar mărimile, după cum arată Protagoras). Mărimile fizice mari sînt greu imaginabile în raport cu cele familiare omului. Chiar dacă omul simte şi are experienţa faptului că obiectele nu au neapărat aceeaşi densitate, rămîne greu de conceput cum un degetar de materie poate fi de milioane de ori mai greu decît Pămîntul (neînţelegîndu-se, de altfel, nici dimensiunile, volumul şi masa Pămîntului sau semnificaţia cererii lui Arhimede), ori ce înseamnă o luminozitate de 2000 de ori sau de 10 miliarde de ori mai mare decît aceea a Soarelui, sau cum, consumînd combustibilul din care este creată, o stea care arde în fiecare secundă milioane de tone de material poate face acest lucru timp de miliarde de ani. Nici amploarea organizării şi infinitele capacităţi ale cromozomului nu pot fi mai bine înţelese, în relaţie cu dimensiunile acestuia şi cu deprinderile de spaţializare a structurilor funcţionale ale realităţii de către fiinţa umană şi, în cele din urmă, măreaţa fiinţă umană are mari dificultăţi în a se înţelege ca entitate sub-microscopică a Sistemului Solar, chiar a Galaxiei. Efortul fiinţei umane de a se imagina existînd la nivel microscopic, ca celulă a unui organism, de pildă, aduce înţelegerea faptului că realitatea se modifică în mod corespunzător, de asemenea capacităţile şi limitele simţurilor; un fir de păr sau un por pot fi ceea ce pare a fi acum un trunchi de copac sau o groapă. Tot astfel, ceea ce se petrece la nivel cuantic este lipsit de importanţă (şi de sens, chiar) pentru oameni, care îşi duc viaţa la un alt nivel.

Timpul conceput ca a patra dimensiune a spaţiului – chiar dacă greu de conceput şi astfel – este eroarea cea mai frecventă a înţelegerii continuum-ului spaţiu-timp, şi arată desluşit că el nu poate fi lămurit prin imagini, ci pe cale conceptuală, şi aceasta dificil de construit. Timpul este fascinant deoarece poate părea o realitate (sau o percepţie subiectivă) pe care oamenii au învăţat a o gestiona şi confrunta zilnic. Că lucrurile stau astfel doar aparent o arată însăşi împărţirea făcută de oameni, în secunde, minute, ani etc., convenabilă vieţii de zi cu zi şi progresului în direcţia unei anumite paradigme social-mentalitare. El este conceput prin intermediul schimbării petrecute în spaţiu. Secunda este un interval comparabil cu evenimente la îndemîna percepţiei şi acţiunii umane (bătaia inimii, respiraţia, rostirea unui cuvînt, procesarea unui gînd), şi mai ales a dimensiunilor fiinţei umane (lungimea unui pas, mişcarea naturală a braţului). Pentru o insectă efemeridă, sau pentru una care reacţionează în milisecunde, secunda ar fi un interval uriaş, în vreme ce fiinţa umană nu poate cuprinde cu mintea cum sînt posibile o mie de bătăi din aripi într-o secundă. Dimensiunea influenţează percepţia, omului fiindu-i imposibil să imagineze dimensiunile infinitezimale de timp (*Planck time*), ori pe cele foarte mari (*Hubble time*). Pentru oameni, timpul rămîne o mărime în legătură cu percepţiile minţii lor, grevată de modalităţile de percepţie şi conceptualizare a spaţiului, după cum o arată exprimarea lingvistică, el trecînd, curgînd, alergînd, într-o lume aglometară de evenimente, sau încremenit, într-un spaţiu izolat şi fără repere. Povara pe care o preia limba de la gîndire este augmentată de limbă, care nu socoate necesar să îşi creeze forme pentru a reda astfel de realităţi, spre a reflecta cunoaşterea dincolo de lumea senzorială a omului. Se observă că trecerea de la simţuri la gîndire şi apoi la limbă, aduce cu sine acumulări ale slăbiciunilor, remediile fiind aparente întrucît, de obicei acestea sînt doar soluţii prin care limba impune propriile cerinţe, mai totdeauna distorsionante, căci fiinţa umană nu renunţă la metaforă, a cărei senzorialitate şi îngustime o reflectă pe aceea a creatorului ei.

BDD-V1088 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:37 UTC)

la intuirea acesteia, chiar la o oarecare înţelegere şi conceptualizare a ei. Abia trecerea realităţii în gîndire, cu conştientizarea şi reflectarea celei dintîi în cea de-a doua, poate face ca plus-gîndirea să aducă cu sine plus-înţelegerea – prin modelarea datelor furnizate de simţuri, cu mijloacele şi în modalităţile gîndirii, deoarece, la rîndul ei, în drumul dinspre varietatea realităţii către uniformitatea noţiunii, gîndirea operează selecţii şi reducţii. Asemănător simţurilor, care nu sînt pe deplin pătrunse de toate simptomele şi semnalele întregului spectru al realităţii, care nu procesează spre a transmite absolut toate datele primite şi care operează selecţii ale acestora şi ale rezultatelor procesării lor, gîndirea nu are capacitatea de a recepţiona toate nuanţele impulsurilor primite de la simţuri, nu procesează absolut toate datele pe care le dobîndeşte, rezultatele ei urmînd unei noi selecţii atît asupra materialului pe care îl are de prelucrat, cît şi asupra unora dintre rezultatele prelucrării acestui material.

Gîndirea – care este capabilă de intuiţii selectiv-fasciculare şi de procesarea prin cogitaţie şi reflecţie, producînd un corespondent mental generator de concepţii şi perspective, de natură să determine comportamente capabile de a fi modificate – procesează aceste date – parţial în aceeaşi direcţie, parţial acomodat la nevoile funcţionale ale propriei structuri.

Îngustînd gama impresiilor şi senzaţiilor, prin definire şi tipologizare, gîndirea ajunge să judece totul din propria perspectivă structural-funcţională, multe dintre presupusele erori ale simţurilor avîndu-şi originea, cum am văzut, în neconcordanţa dintre relativa amplitudine a simţurilor şi îngustimea gîndirii, dintre mijloacele şi modalităţile diferite de procesare a materialului. Rezultatele gîndirii devin astfel stări rafinate, care se întorc în simţuri, la nivelul componentei dezvoltate de acestea ca răspuns la apariţia circuitului gîndire-simţuri. Fiind aceste rezultate incomunicabile, prin mijlocirea gîndirii organismul şi-a creat un instrument de comunicare – limba. Prin atributele sale – capacitatea de autoconservare şi tendinţa către autonomie – aceasta ajunge să opereze propriile reducţii şi chiar să se opună gîndirii luîndu-şi asupră rolul de a reflecta realitatea.

Totuşi, aici se află germenii unui mecanism benefic, menit a împuternici limba să se opună dominaţiei către care gîndirea tinde în chipul natural al oricărei entităţi sistemice. Înfrîntă, însă, limba devine cel mai puternic vector al schimbării iniţiate de gîndire[7]. Deţinînd proprietatea de a genera idei, soluţii şi obiective prin care crede a putea modifica realitatea şi comportamentele, gîndirea foloseşte limba drept cale către acest scop, în felul acesta apărînd unele dintre clişeele lingvistice, eufemismele, perifrazele etc. limbii şi instaurîndu-se convenţiile lingvistice, sociale, morale, culturale, comportamentale etc. În această ipostază gîndirea nu mai este intermediarul slab, care primeşte ceea ce-i oferă simţurile, se străduie să raţioneze asupra materialului impregnat de senzorialitate pentru ca, apoi, să fie trădată de limbă, ci tiranul dictator care transformă limba într-o armă spre a remodela percepţia realităţii şi acţiunea din cadrele acesteia.

Senzaţia, simptomul şi semnul. Cea mai fidelă cale de reprezentare a unui lucru sau proces este chiar acel lucru sau proces. Anevoinţa autoreprezentării poate fi evitată prin deducerea

[7] În mod natural, jocul cel mai rezonabil dintre stabilitate şi variabilitate, care contribuie la o evoluţie naturală rezonabilă din punctul de vedere al ratei evolutive a organismelor, adică al suportabilităţii acestora se găseşte în comunităţile mici şi relativ izolate. La nivelul acestora, conservatismul natural şi permeabilitatea optim corelată cu capacitatea de asimilare asigură o rată normală a modificărilor. Deschiderea acestora către comunităţile mari – care au o dinamică atît de ridicată încît factorii modificatori devin destabilizatori, nepermiţînd sedimentări reale ale achiziţiilor – duc la pierderea tuturor atributelor şi la asimilare.

BDD-V1088 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:37 UTC)

lucrului sau a procesului din manifestările lor specifice, adică din simptom, însă fidelitatea rezultatului este doar satisfăcătoare, căci locul realității este luat de un mănunchi de atribute ale acesteia[8]. Chiar dacă aceste atribute contribuie împreună la a semnaliza respectiva realitate, faptul că ele pot exista independent (pe de o parte, ele sînt redate prin senzaţii diferite: impresii sonore, vizuale etc., dar şi ton fundamental şi vibraţii armonice, roşu şi albastru etc., de cealaltă, ele nu apar doar în cazul unei singure realităţi), precum şi acela că pot avea intensităţi diferite, deci capacităţi diferite de a impresiona, conduce la apariţia şi activarea unui proces de selecţie a lor.

Trăsăturile naturale ale elementelor realității decurg din legile constitutiv-funcţionale ale acestora. Întrucît elementele interacţionează la nivelul trăsăturilor lor, acestea din urmă sînt cele care determină întregul complex interacţional, la nivelul posibilităţilor şi tipurilor interacţionale, cu consecinţe diferenţiatoare în ceea ce priveşte efectele interacţiunilor. Fiind determinate de particularităţi, efectele se dezvăluie simţurilor prin trăsături fizico-chimice, iar gîndirii prin relaţia de succesiune şi de cauzalitate instituită. Aşadar, natura elementului îi dictează proprietăţile, iar acestea determină efectele interacţiunilor sale (unele vitamine sînt hidrosolubile, altele liposolubile, iar un lichid dat într-un fel interacţionează cu un recipient din lemn, altfel cu unul de sticlă). Totodată, acelaşi element poate deţine multiple posibilităţi de a interacţiona cu mediul şi cu alte elemente, cu consecinţe corespunzătoare la nivelul efectelor (în condiţi de temperatură ridicată, apa fierbe la suprafaţa solului, dar nu şi dacă se află în condiţii de uriaşă presiune, la 5000 de metri, în ocean, iar dacă este aruncată de la 30 de metri, într-o zi de vară va curge, în vreme ce într-o zi geroasă se va cristaliza; hidrogenul şi carbonul pot forma felurite legături în funcţie de care pot apărea mai multe clase de substanţe – alcani, alchene, alchine, arene etc.).
Sub acest aspect, simptomul este un efect, o consecinţă directă şi organică a constituţiei materiale şi a existenţei interacţionale a componentelor realităţii, o reacţie devenită stare temporară reflectînd şi comunicînd realitatea în chipul atributelor ei, în conjuncţie cu particularităţile corpului care o reflectă.

Simptomele ca reacţii la mediu pot genera reacţii, ceea ce dezvoltă tendinţele de comunicare întrucît pot apărea modalităţi sinergice de existenţă, bazate pe colaborarea stimulată de înţelegerea reciprocă şi datorată răspunsului adecvat faţă de un simptom, şi a răspunsului, tot adecvat, la răspuns. Tot de aici decurge şi observarea capacităţii de a genera în mod deliberat semnale către semenii presupuşi a fi dotaţi cu înţelegere.

O condiţie existenţială, care generează un anumit tip de tratament din care decurg consecinţe multiple, poate fi corelată cu unele dintre acele efecte, care pot deveni motiv al evitării sau repetării deliberate (şi artificiale) a respectivei situaţii. O astfel de speţă se înregistrează atunci cînd un şcolar este răcit şi recunoscut ca atare de către părinţi, în baza experienţei (deplasarea prin ploaie rece sensibilizează organismul faţă de anumite tipuri de viroze) şi a simptomelor (strănut, stare febrilă, nivel energetic redus etc.). Fiind tratat în modalităţi relaxante, liniştitoare şi plăcute (inclusiv lipsa motivată de la şcoală) copilul poate încerca retrăirea acestor efecte, dar fără a le mai suferi pe cele ale bolii (dureri, stare febrilă etc.). Faptul acesta se poate împlini prin falsificarea simptomelor.

Depăşind cadrele determinate strict natural, acest tip de comunicare izvorăşte din tendinţa de a spori gradul de acomodare la realitate şi ajunge la aceea de a acomoda realitatea la organism. Observarea şi asimilarea faptului că realitatea poate fi semnificată nu doar prin ea însăşi sau printr-un simptom al ei, ci şi mediat, pe calea altor realităţi, adică evitîndu-se relaţia nemijlocită

[8] Aici se află temeiurile profunde pentru care omul însuşi, precum şi alte realităţi – Divinitatea chiar, nematerială, dar materializabilă – sînt cunoscuți și recunoscuţi după atributele lor.

BDD-V1088 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:37 UTC)

referent-reflector-simptom, precum și a faptului că semnalul are capacitatea de a determina la celălalt gînduri și comportamente, duce ființa umană la a înțelege că semnalul poate fi contrafăcut și reificat. Totodată, folosirea intensă a simbolului şi codificarea lui ca semn aduc cu sine capacitatea de a converti impresiile, reprezentările şi intuiţiile în concepte, iar pe acestea în fluxuri sonore elaborate, codificate în cadrul unui sistem de semne aparent tot mai eliberat de materialitatea realității, însă trimițînd mai mult la simțuri decît la gîndire.

Limba. Apărut ca urmare a actualizării şi evoluţiei unor posibilităţi anatomo-fiziologice şi genetice, şi dezvoltat datorită unor nevoi sociale, limbajul vocal-articulat este o funcţie a corpului uman, parţial supusă voinţei, prin care rezultatul procurat gîndirii de către analizatori şi procesat la nivelul acesteia este formulat prin limbă și comunicat în mediu.

Am văzut că realitatea se impune simţurilor în chipul ei, iar acestea o percep în felul lor selectiv, transmiţînd-o astfel gîndirii care, la rîndul ei, se exercită asupra materialului primit de la simţuri, decodificînd-ul şi prelucrîndu-l în limitele date de propriile modalităţi de constituire şi de funcţionare, operînd propria selecţie şi modulînd datele în chipul propriei structuri funcţionale. Trecerea produsului gîndirii în limbă are loc printr-o prelucrare proprie limbii, formele şi conţinuturile gîndirii şi ale limbii fuzionînd parţial. Asemănător felului în care simţurile prelucrează realitatea, iar gîndirea senzaţiile, limba poate distorsiona gîndirea, reprezentînd-o cum poate, iar nu cum este. Astfel constrînsă, gîndirea ajunge să fie exprimată prin intermediul limbii, intrînd în jocul gravitaţional dintre simţuri şi limbă, cele dintîi tinzînd a se impune prin forţa evidenţei, cea de-a doua să subordoneze şi reorienteze în virtutea capacităţii ei de organ vehiculant.

Întrucît este dual, limba are un comportament în consecinţă, de instrument şi de organ, orientată fiind nu doar de o relație acomodată cu gîndirea și cu societatea, ci mai cu seamă către propria construcţie şi consolidare, și către creșterea coerenței sale sistemice. Prin manifestarea propriilor nevoi, limite şi funcţiuni, care o fac să prelucreze materialul pe care îl are de redat, limba eşuează în a deveni un intermediar fidel, un instrument care să vehiculeze realitatea în forme inteligibile fidele felului în care este ea surprinsă de gîndire.

Acest aspect poate fi agravat în cazul în care nici simţurile, nici gîndirea nu reuşesc să surprindă realitatea în modalități ușor transferabile către limbă. Astfel, deşi gîndirea se apropie greu de înţelegerea felului în care funcţionează o gaură neagră – a cărei existenţă a dedus-o matematic și a perceput-o indirect –, sintagma ajunge că exercite presiuni proprii, generînd felurite sugestii deoarece valorile şi uzul componentelor sintagmei sînt mai bine învăţate decît cele solicitate de această metaforă ştiinţifică. Este mai lesne ca vorbitorul să plece de la cunoscut spre a-l extinde (adesea incorect) – formînd noul concept dinspre limbă, adică dinspre stratul vechi al gîndirii, iar nu dinspre valorile încorporate prin gîndul nou, care ar cere un termen nou – decît să facă efortul de a înţelege conceptul şi apoi de a adopta convenţia lingvistică.

Deşi mişcarea şi comportamentul electronilor încă solicită minţile fizicienilor, elevii învaţă că aceştia descriu orbite eliptice (pe care, desigur, şi le imaginează perfecte) în jurul unui nucleu. Chiar cînd se apelează la metafora „norului electronic” și se arată că aceasta decurge din punerea în prim plan a inimaginabilei viteze de rotaţie a electronilor, lucrurile nu devin mai limpezi, ci se

BDD-V1088 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:37 UTC)

complică, iar modelul cuantic, conform căruia electronii „apar şi dispar" de pe un nivel de energie pe altul, este încă şi mai greu de înţeles, nu doar pentru cei ale căror cunoştinţe s-au fixat conform modelelor precedente, dar şi pentru ceilalţi, obişnuiţi cu ordinea şi previzibilitatea lumii în care trăiesc.

Fie că este vorba despre un termen-metaforă, fie că este vorba despre un termen creat pe baza unor prefixoide, rădăcini şi cuvinte greceşti, latine etc. – la rîndul lor, acestea avînd, mai mult sau mai puţin, potenţial metaforic şi sugestiv –, valenţele cuvîntului se impun vorbitorului, acesta neputîndu-le ignora. Cuvintele create pe baze internaţionale pleacă de la metafore şi ajung repede să-şi piardă componenta senzorială, au şanse mari de a fi larg acceptate – latina şi greaca sînt adecvate în acest sens, ele nefiind neapărat limbi în care cercetătorii şi publicul gîndesc (nuanţat) –, însă au nevoie de constantă explicare. În mod obişnuit, termeni precum *cromozom*, *celulă*, *enzimă*, *procariot*, *holocen*, *enantiomere*, *electron* nu spun nimic receptorului, iar explicarea sensurilor elementelor componente ('corp colorat', 'încăpere mică', 'ferment', 'înainte de nucleu', 'pe de-a întregul nou', 'părţi opuse', 'chihlimbar, ambră' – în diferite grade toate explicaţiile etimologice necesitînd explicaţii orientative) arată caracterul metaforic şi îngust descriptiv[9] al denumirilor şi, mai ales, distanţa imensă dintre acea perspectivă reducţionistă şi complexitatea realităţii astfel denumite, cu imperioasa necesitate a surprinderii exacte şi nuanţate a conceptului. Avantajul unor astfel de denumiri constă în capacitatea lor ridicată de a se impune şi de a circula, procedeul fiind extrem de productiv în ştiinţe[10], uzul intens transformînd metafora în cuvînt, adică în vehicul parţial eliberat de senzorialitatea care a generat metafora[11].

Lucrul acesta se observă mai bine în unele cazuri decît în altele. Termenul *entelehie*, de pildă, construit chiar de către Aristotel, cel care mai întîi a gîndit un conţinut şi abia apoi a căutat să îl redea cumva printr-un cuvînt, nu poate fi bază a înţelegerii conceptului. Cuvîntul acesta exprimă o întreagă concepţie filozofică, ce nu poate fi comprimată fără pierderi. De aceea, el este o denumire convenţională care accesează conceptul doar pentru cei ce cunosc întreaga concepţie din spatele său, adică mai întîi este necesară cunoaşterea, apoi urmînd vehicularea acesteia prin simpla denumire, lucru care nu poate fi făcut cu adevărat decît (de) către cineva care are aceeaşi instrucţie, cunoaşterii neservindu-i o compresie precum 'continuă angajare', de pildă, deşi, practic, în discuţia dintre cunoscători, se poate rosti în acea poziţie orice flux sonor, activînd doar caracterul convenţional al limbii, nu şi poverile constituirii acesteia.

[9] Un exemplu semnificativ în acest sens pleacă de la denumirea engleză a mareelor, *tide* (< v.engl. *tīd* 'timp, perioadă') Plecînd de la realitatea că forţa de atracţie a Lunii asupra Pămîntului (combinată cu efectul mişcării de rotaţie) este diferenţială (ea fiind manifestă în cazul zonei pămîntene aflate cu faţa spre ea, deoarece se exercită cu mai multă putere asupra acesteia decît asupra celei opunse), fizicienii au lăsat deoparte celelalte atribute ale mareei (periodicitate, flux-reflux etc.) şi au reţinut şi reliefat doar efectul secundar şi implicit al forţei gravitaţionale – diferenţialitatea. Pe această bază ei au creat sintagma *tidal force*, cu referire la modalitatea în care acţionează forţa gravitaţională atunci cînd un corp masiv (cum ar fi o gaură neagră) deformează sau chiar distruge, ca urmare a exercitării forţei de atracţie diferenţiale, un corp mai mic (cum ar fi o stea).

[10] Cu cît cuvîntul este mai lipsit de mărci senzoriale, cu atît este mai util limbajului specializat, capacitatea sa de a vehicula concepte (chiar pe acelea care provin din senzaţii), iar nu senzaţii fiind ridicată.

[11] În general, acest tip de denominaţie se referă la realităţi despre care, în momentul denumirii, se ştiu prea puţine, limba fiind tratată doar ca un instrument (lucru observat în multe cazuri în care oamenii de ştiinţă construiesc astfel de denumiri, cu multă detaşare, nu doar convinşi de neputinţele limbii, ci şi cu certitudinea că adevărata înţelegere decurge din exerciţiul gîndirii şi că limba nu este decît un instrument care nu trebuie să deţină vreo formă de control). Sugestia de la care se pleacă este doar un joc al aluziilor, care nu suplineşte nicicum nevoia ulterioară de a înţelege realitatea în mod neechivoc şi la nivel conceptual.

BDD-V1088 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:37 UTC)

Problemele formării limbajului ştiinţific arată că multe controverse, chiar atunci cînd este vorba despre nuanţe, au loc mai ales datorită limbii şi mai puţin datorită (pre)concepţiilor. Deseori, ştiinţa este şi lupta cu limba (tipologiile şi terminologia mai degrabă secţionează realitatea în funcţie de limbă, decît edifică limba pe baza realităţii şi nicicum nu pot ordona realitatea sau gîndirea, deşi le pot distorsiona grav). Prin felul în care se constituie şi funcţionează, limba este implicată şi se implică în procesele senzoriale şi cognitive, procesele de conceptualizare solicitînd suportul material al limbii. Termeni precum *variabilitate, mutabilitate, schimbare, evoluţie* încă provoacă neînţelegeri printre naturalişti (sau biologi), existenţa lor nearătînd neapărat confuzia din gîndire şi nici nuanţările de care este capabilă limba, ci nehotărîrile ei pletorice, similaritatea de conţinut a sferelor cuvintelor, firava lor diferenţiere dăunînd utilităţii lor reale. Lucrul acesta indică şi cauzele pentru care, adesea, ideea este mai puţin preţuită decît exprimarea limpede şi inteligibilă, căci, odată deprins jocul cu limba, imaginile zugrăvite în universul lingvistic conving lesne simţurile (calea aceasta impune adesea concepţii greşite, sau oferă instrumente doar aparent operaţionale)[12].

Datorită complexului de deficienţe date de: a) capacităţile limitate de prelucrare a materialului procurat de simţuri; b) dificultăţile de reprezentare şi conceptualizare, c) imperfecţiunile conexiunii cu gîndirea, în încercarea se a face comunicarea lingvistică funcţională şi eficientă, limba prezintă tendinţa de a-şi însuşi valenţele şi funcţiunile neocupate, de a-şi dezvolta corpul, evoluînd spre a deveni capabilă nu doar să exprime, ci şi să înrîurească gîndirea, tratînd materialul procurat de simţuri şi de gîndire în funcţie de propria ei natură şi modelîndu-l în conformitate cu limitele ei.

Neavînd limba prea multă apetenţă pentru concepte şi nici prea multă abilitate în a le reda prin cuvinte, aşa cum s-au format ele din interacţiunea cugetului cu realitatea sau cu sine însuşi, comunicarea lingvistică ajunge să se sprijine cu putere pe simţuri, imaginea vizuală, auditivă, reacţia corporală, simptomatică dominînd într-atît comunicarea încît prea adesea ele sînt cele ce feresc de înţelegerea greşită. Limba îşi trădează astfel originea şi organicul insert afectiv, ea tinzînd către redarea stărilor trăite, simţite, modelate, generate de experienţă şi de procesele imaginative şi de transfer. Totodată, consolidarea conţinutului lingvistic al cuvintelor, în conjuncţie cu tendinţa de a apela la cuvinte cu uz consolidat, face ca limba să prevaleze în relaţie cu gîndirea şi cu realitatea, adesea alegerea cuvîntului nefiind dictată de relaţia riguroasă dintre conţinutul său conceptual şi realitate, ci de relativa corespondenţă dintre conţinutul atribuit prin limbă şi felul în care au fost asimilate la nivelul limbii diferite impresii socializate.

Limba are a reda produsul gîndirii în forme materiale şi comunicabile. Parţial datorită naturii ei, mai mult datorită atributelor pe care i le-a conferit funcţionarea ei, limba are tendinţa de a asimila şi de a-şi subordona semnalele furnizate de către simţuri – uneori chiar înaintea prelucrării lor în gîndire[13] –, precum şi capacitatea de a prelua cea mai mare parte a rezultatelor proceselor cogitaţional-cognitive. Totodată, ea are abilitatea de a folosi materialul aflat la dispoziţia individului şi ordonat conform experienţei lui (adică întregul complex de experienţe şi capacităţi lingvistice, mentale, cultural-sociale, istorice etc., cu care acesta s-a echipat de-a

[12] Preocupat de acest aspect, Kant era convins că tendinţa către inteligibilitate are drept pandant obscuritatea, şi refuza sacrificarea ideilor în favoarea limbii.

[13] Simţurile premerg gîndirii şi limbii, nefiind instrumente ale acestora, ci dezvoltări adaptative ale organismului, cerute de interacţiunea cu mediul. Tot evolutiv, însă, ele au devenit sursa de informaţii a gîndirii şi, apoi, s-au adaptat parţial la statutul de instrumente ale acesteia. Limba tinde a le prelua, cu toate că materialul livrat de simţuri nu poate fi prelucrat decît de mica porţiune în care limba se suprapune cu gîndirea şi în care limba îşi are originea.

BDD-V1088 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:37 UTC)

lungul devenirii sale), în felul acesta activîndu-şi „reflexele" de conceptualizare pe care le deţine şi utilizîndu-şi propriile resurse – al căror potenţial îl poate creşte în mod accelerat. În acest mod limba tinde către substituirea gîndirii prin înlocuirea conceptelor cu termeni corespunzători experienţelor anterioare, procesul trecerii prin cugetare sau măcar al validării dinspre gîndire tinzînd să se reducă la minimum. Tendinţa care o domină în mod constant şi accentuat este de a se organiza formal şi funcţional, mai degrabă în chipul unui organism, decît în chipul procesului pe care are a-l oglindi.

Funcţionînd în direcţia demotivării relaţiei simţuri-gîndire şi a ignorării rezultatelor gîndirii, instituindu-se prin crearea propriilor motivaţii, limba tinde să genereze conţinuturi proprii, pe care tăria formelor, viteza de circulaţie şi centrarea vorbitorului pe perspectiva lingvistică le fac să fie adoptate de gîndire, chiar atunci cînd provin din distorsionarea conceptelor oferite de către gîndire. Posibilitatea limbii de a crea forme care stochează forme şi conţinuturi o îndeamnă la a renunţa la permanentul apel la gîndire, astfel încît relaţia cu gîndirea şi cu societatea este adesea aparentă, limba refolosindu-şi structurile fără a le trece de fiecare dată prin încărcarea, învestirea şi validarea lor de către gîndire. Prin manifestarea propriilor nevoi, limba se transformă dintr-un intermediar fidel – instrument care translează în forme inteligibile realitatea, aşa cum este ea surprinsă de gîndire – într-un organ care prelucrează materialul pe care îl are de redat.

Se înţelege din cele ce preced că produsul prelucrării raţionale şi lingvistice a realităţii de către fiinţa umană este profund grevat de instrumentele cunoaşterii şi exprimării – capabile să îşi creeze microuniversuri cu existenţă aparentă – cu consecinţe semnificative asupra înţelegerii nedeformate a realităţii.

Analogia ca metaforă. Atunci cînd gîndirea ajunge la intuirea unor realităţi, limba se simte în voia sa dacă denumeşte întrebuinţînd cuvinte care se referă la trăsăturile, alcătuirea, funcţionarea şi interacţiunile unor realităţi care deja au impresionat simţurile, s-au cristalizat în senzaţii şi stări proustiene, avîndu-şi termenii care sugerează întregul lor complex senzorial, deci sînt deja învăţate şi funcţionale. Procesul pare a fi indus de nevoia de înţelegere şi apropriere a realităţii, dar acele imagini reflectă mai cu seamă modalităţile în care a fost perceput şi asimilat referentul către care trimite imaginea folosită. În felul acesta numirea se face prin trecerea atributelor unui concept asupra altuia, cu implicaţii asupra conceptualizării şi, apoi, asupra felului în care este socotită realitatea corespunzătoare. Aşa cum gîndirea preferă tiparele şi reduce senzaţiile proaspete la unele deja stocate şi clasificate, tot astfel limba refoloseşte termeni, reducînd astfel conceptul nou la unul vechi, adesea fără a fi descifrat noua realitate prin concept şi, uneori, chiar fără a fi limpezit prea bine vechea realitate prin transformarea ei într-un concept lămurit. Din acest motiv, atunci cînd nu pot fi acoperite conceptual, golurile de cunoaştere sînt acoperite lingvistic, deoarece – decurgînd din relaţia sa cu gîndirea – procesul de numire dă senzaţia înţelegerii.

Relaţia dintre termeni şi concepte. Intuiţia care a dus la apariţia denumirii *atom* a fost depăşită de cunoaştere, termenul a rămas, însă fără a deveni un concept pur teoretic (singura situaţie care i-ar justifica existenţa şi uzul, întrucît astăzi nu mai există temeiuri ştiinţifice pentru a numi astfel vreo particulă). *Carantina* se referea la o perioadă de patruzeci de zile, considerată

BDD-V1088 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:37 UTC)

a fi necesară pentru evidenţierea unor eventuale simptome ale unor boli contagioase (uneori vindecării formelor uşoare), şi putea fi aplicată celor ce circulau peste limitele anumitor teritorii. Chiar cînd perioada s-a scurtat denumirea s-a păstrat, limba nerenunţînd la formă şi ignorînd sensul de bază şi iniţial. Sintagma *etimologie populară* a fost dintru început greşit construită, de data aceasta limba preluînd din gîndire un concept asupra căruia s-a reflectat insuficient. Cu toate acestea, ea a fost cea care l-a impus şi, mai cu seamă, ea este cea care nu consimte la înlocuirea lui, prea adesea folosirea sa solicitînd lingviştilor precizări asupra accepţiunii sintagmei.

Lucrările de semantică şi terminologie diacronică abundă în situaţii care ilustrează colaborarea, la constituirea limbii, a feluritelor procese ce produc aşa-numitele *metafore, sinecdoci, metonimii* şi funcţionarea limbii prin selecţie şi catacreză. În fapt, acesta este modul de funcţionare al limbii: selectează elemente care decurg din experienţa simţurilor şi a gîndirii, creează cuvinte ce surprind şi redau părţi din realitatea simţită cugetată, după care, prin uz intens, se eliberează de multe dintre trăsăturile conţinute, ajungînd treptat la un nucleu convenţionalizat. Totuşi, termeni cu adevărat *neutri* nu există deoarece, oricît de masiv ar fi acest proces de eliberare, limba reţine mereu urme ale procesului de creare a cuvîntului, prin care impresia, gîndul, perspectiva şi uzul îl amprentează, iar contextul referenţial, cogitaţional şi lingvistic îl modulează treptat. Rezistenţa formei lingvistice arată că, în ciuda realității și a gîndirii, limba nu renunță lesne la forme, pentru păstrarea lor forțînd conceptele și instituind convenții[14].

Este greu de înţeles că Pămîntul se roteşte în jurul propriei axe şi a Soarelui totodată, căci senzaţiile indică altceva. Deşi acest lucru poate fi ilustrat cu ajutorul unei machete sau al unui desen, adică poate fi conceput pe baza experienței și cu ajutorul unor imagini, fiinţa umană are dificultăţi în a înţelege realmente cum „călătoreşte" Pămîntul prin gravitaţie. De aceea, nu pare a fi o tragedie faptul că, la mai bine de o jumătate de mileniu după Copernic şi la peste patru sute de ani după jertfa lui Bruno, se păstrează inerţiile date de aparenţe, iar cuvîntul forţează realitatea şi determină gîndul, spunînd „Soarele răsare". Se poate crede că inerţia este de limbaj, fără urmări asupra gîndirii. Totuşi, deşi teoretic se acceptă că nu Soarele răsare, şi că partea de Pămînt pe care se află vorbitorul revine cu faţa la Soare, limba rămîne să trădeze miezul antropocentrist şi doar parţial geocentric al concepţiei, deficienţele fiind, pe de o parte structurale şi expresive (nu este lesne de formulat „Rotaţia Pămîntului a adus iarăşi locul în care ne aflăm în poziția în care radiaţia solară ajunge direct la noi" sau altcumva, mai ales atîta timp cît o formulă mult mai scurtă, fie şi inexactă, poate transmite revenirea a ceea ce se numeşte *dimineaţă*), dar şi conceptuale, deoarece inerţiile aparenţei conceptului şi tirania formei lingvistice sînt mai puternice decît ajustarea raţională. Sub acest aspect, nu avem a face pur şi simplu cu un limbaj care se vrea suplu sub aspectul valenţelor de semnificare şi al vitezei de comunicare, ci cu unul care se impune gîndirii şi comportamentului.

Datorită unor detalii periferice şi neesenţiale, o anumită insectă este, pe de o parte, numită *mantis religiosa*, adică în termenii unei realităţi umane, în sine lipsite de orice legătură cu

[14] Această modalitate de continuă selecţie, restructurare şi prefacere este, în esenţă, definitorie nu numai pentru limbă sau pentru gîndirea creatoare de noţiuni, ea decurgînd din principiile pe baza cărora funcţionează realitatea vie şi nevie.

BDD-V1088 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:37 UTC)

structura şi cu funcţionarea insectei (numele vrea să facă aluzie la o presupusă poziţie a sa asemănată cu cea în care unii oameni se roagă sau la forma capului ei) iar de cealaltă este apoi judecată ca fiind ‘atroce’ şi ‘necruţătoare’, adică în termenii unei invenţii social-umane (morala), dar nu neapărat spre a o înţelege mai bine[15]. Mai lipsită de noimă reală este denumirea *Victoria* dată de Livingstone unei cascade căreia localnicii îi dăduseră un nume ce semnifica ‘fumul tunător’[16]. Foarte semnificativ este şi cazul numelui dat celei mai înalte culmi himalayene. Aceasta avea un nume destul de cunoscut şi de răspîndit, chiar printre europeni, *Chomolungma* (numele tibetan), alături de care coexistau mai multe denumiri aparţinînd diferitelor comunităţi locale relativ învecinate, dar fără ecou în afara acestora. Oarecarele guvernator al Indiei de la jumătatea secolului al XIX-lea, însă, printr-un artificiu care a mimat seriozitatea şi buna credinţă, a propus numele Everest (numele predecesorului său) şi, în ciuda opoziţiei chiar a lui Sir George Everest (care a arătat că o acţiune atît de radicală nu era necesară şi că numele său nu putea fi rostit întocmai de către localnici – ceea ce s-a dovedit a fi adevărat şi ceea ce a făcut ca situaţia rezultată să nu fie diferită de cea anterioară decît prin aceea că localnicii au ajuns să deţină încă un cuvînt pidgin), toată lumea „civilizată” a adoptat numele comod pentru ea.

Alteori limba poate stimula interpretările, chiar de rea-credinţă. Atacînd concepţia lui Lamarck, conform căreia, tinzînd către împlinirea celor mai puternice nevoi, vietăţile îşi pot dezvolta astfel funcţii şi chiar organe, şi luînd în derîdere ilustraţiile sale (în ultima parte a vieţii sale chinuite, lipsit de capacitatea de a face observaţii directe, Lamarck s-a văzut în situaţia de a compensa prin unele speculaţii şi construcţii mentale), potrivnicii marelui naturalist au afirmat că acesta susţine că animalele au dobîndit organe doar pentru că şi le-au dorit! Afirmaţia lui Osborn, că omul nu a fost niciodată maimuţă (adică este o primată, precum maimuţele, dar nu derivată din acestea), a fost înţeleasă – de unii în mod greşit, de alţii voit, şi unora şi altora convenindu-le astfel – în sensul negării evoluţiei omului din forme inferioare. În cazul bosonului Higgs, creaţioniştii şi colportorii sintagmei, nu şi ai conceptului, aberează atunci cînd vorbesc despre „particula lui Dumnezeu”, Higgs însuşi (care este ateu), alături de alţi fizicieni arătînd că acest supranume este de natură să inducă în eroare, fiind complet fals[17].

*

Unele nume sînt reprezentări figurate sau redau întîmplări reale ori presupuse, altele sînt concepte cugetate, altele sînt doar cuvinte, adică unele nume pleacă de la perceperea şi trăirea

[15] Din aceeaşi categorie este şi o întrebare precum: prin schimbarea culorilor, cameleonul se camuflează sau comunică?

[16] Schimbarea de nume este nepotrivită deoarece putea fi preluat prin adaptare numele băştinaş, ori se putea crea o metaforă asemănătoare. Obiceiul exploratorilor de a numi realităţi necunoscute lumii din care vin ei lezează oarecum realitatea deoarece constituie o formă de redenumire a unor realităţi altora, despre care exploratorii nu ştiu nimic sau, foarte rar, ştiu prea puţine. El reflectă aceeaşi tendinţă umană de a numi ceea ce a impresionat simţurile, fără ca realitatea numită să fie supusă proceselor elaborate ale gîndirii. Acest ultim fapt arată credinţa (parţial instinctuală) că realitatea percepută poate fi supusă prin denumire (formă de tipologizare). Deşi par a fi o formă de omagiu, cazurile precum acesta reprezintă mai curînd o modalitate de cucerire (manifestată prin extinderea unei denumiri semnificative), o încercare de convertire prin limbă a unui univers conceptual la un altul, cu implicaţii asupra percepţiei realităţii.

[17] În general, materialul lexical apare ca urmare a unor procese de fuziune dintre senzaţii, impresii şi facultatea vorbirii – metafora fiind expresia senzorialităţii în limbă –, iar apariţia cuvintelor se petrece prin abandonarea treptată a zgurei senzoriale şi limpezirea rezultatelor reflecţiei şi cugetării – cuvîntul fiind expresia raţionalităţii în limbă. Dacă lucrurile stau astfel, atunci se poate spune că cuvîntul anihilează metafora. Multe dintre situaţiile care apar în limbă, însă, arată că metafora anesteziază gîndirea.

BDD-V1088 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:37 UTC)

realităţii, altele de la conceptualizarea ei, iar altele de la reflecţia asupra limbii, toate fiind rod al experienţelor şi perspectivei umane.

Plecînd de la reacţia organică a simţurilor, trecînd prin memorarea şi clasificarea stimulilor şi a răspunsurilor, fiinţa ajunge la metaforă, care îşi depăşeşte rolul denominativ, intră în gîndire şi îşi arogă o funcţie cognitivă, reconstruind conceptul. În felul acesta, sub aparenţa parcurgerii drumului de la cunoscut la necunoscut, se modifică percepţia asupra realităţii şi are loc modificarea conţinutului gîndirii. Deşi limba nu are cum să perfecţioneze gîndirea şi nici să redea direct realitatea, exerciţiul ei constant şi perfecţionat merge în direcţia substituirii gîndirii şi a redării realităţii prin conectarea la impresii şi senzaţii, pe care încearcă a le spune în felul ei. Limba pare a renunţa astfel la rolul de tipar material în care se toarnă gîndul, preluîndu-l pe cel de modalitate de redare a percepţiilor.

Tendinţa de a explica realităţi complicate, adesea conceptuale, apelează la reprezentarea acestora în modalităţi familiare sau doar intuitive, ceea ce generează sintagme pur metaforice. Astfel, ipoteza apariţiei Universului prin expansiunea unei particule fundamentale, *ipoteza primului atom,* cum a numit-o autorul ei, Georges Lemaître, a mai căpătat şi denumirile plastice *oul cosmic* şi *big bang* (prima datorată aceluiaşi, cealaltă unui astronom care nu a crezut în această teorie – Fred Hoyle). Prima sintagmă este pe de-a întregul metaforică, *ou* trimiţînd la materia vie, din punct de vedere strict ştiinţific inacceptabilă ca denumire, iar *cosmos* la ordine, aceasta putînd fi cel mult prezumată. În ceea ce priveşte cea mai cunoscută denumire, *big bang*, autorul ei a susţinut că a vrut astfel să reliefeze diferenţa dintre teoria expansiunii Universului de la o particulă de teoria anterioară (în care a crezut pînă la moartea sa, survenită în 2001!), care susţinea existenţa unui Univers echilibrat şi static. Metafora a funcţionat, însă apelul la complicitatea receptorului este total deoarece inflaţia instantanee şi extrem de puternică ar putea fi numită *mare, de amploare* doar avînd în vedere uriaşa energie şi efectul, întrucît condiţiile momentului nu presupun existenţa sunetului, şi nici a luminii (este plauzibil să se fi produs unde acustice, respectiv fotoni). Tot Georges Lemaître a mai vorbit şi despre *univers phoenix*, tot spre a ilustra metaforic existenţa în cicluri a Universului, între o inflaţie şi o contracţie.

Denumiri precum *gaură neagră*, *genă egoistă*, *materie* şi *energie întunecată* sînt livrate publicului larg (fără a lipsi din discuţiile purtate între fizicieni[18]) spre a sugera nu ceea ce exprimă ele în limbajul obişnuit, ci: o entitate cosmică avînd o gravitaţie atît de mare încît absoarbe materia şi energia fără a le repune în circuit decît – probabil – în urma unor procese complexe de „evaporare”; trăsătura intrinsecă a unor structuri elementare ale materiei vii, prin care aceasta tinde să îşi continue existenţa; o entitate care afectează materia „obişnuită” prin atracţie gravitaţională, dar care nu interacţionează în nici un alt fel; respectiv o forţă care se opune celei de gravitaţie, accelerînd expansiunea Universului. Despre ultimele două, totuşi, nu se ştie şi nu se înţelege deocamdată ce sînt ele de fapt, decît din deducerea unor efecte ale acestora

[18] Pe anumite baze şi avînd în vedere anumite mize, unii fizicieni, precum Hawking, consideră că astfel de denumiri sînt bune nu doar pentru amuzament, ci şi utile întrucît stimulează imaginaţia şi, desigur, beneficiază de o mare circulaţie. Lucrurile pot sta astfel pentru fizicieni care înţelegînd realitatea nu se abat de la conceptele purtate de termenii metaforici. Dacă este vorba despre publicul larg şi despre înţelegerea şi conceperea realităţilor descoperite de către fizicieni, atunci tocmai imaginaţia este cea care produce abateri, întrucît ea funcţionează pe coordonatele realităţii comune, fiind lipsită de sprijinul procurat de prealabila înţelegere în gîndire a conceptului.

BDD-V1088 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:37 UTC)

şi pe baze matematice. Uneori, precum în cazul primei sintagme, alternative precum *singularitate gravitaţională* sau *evenimentul spaţiu-timp* par a descrie mai bine nivelul actual al cunoaşterii, fără apel la sugestiile metaforei, dar şi fără priză la public.

O ipoteză privind o particularitate de organizare a spaţiului precum cea numită *puntea Einstein-Rosen* este cunoscută (desigur, la fel de profund pe cît o reflectă denumirea) sub numele *gaură de vierme* (creaţie a americanului J.A. Wheeler), deşi această sintagmă nu revelă nimic profanului deoarece percepţia şi conceptualizarea spaţiului de către pămînteni fac ca „scurtăturile" să nu apară decît în raport cu căile ocolitoare, cel mai scurt din A în B fiind drumul din A în B, „de-a dreptul", o scurtătură în sînul unui drum drept nefiind observată în realitatea curentă şi la îndemînă, în care spaţiul nu poate fi pliat.

O denumire precum *hipopotam* decurge din faptul că animalul a impresionat astfel încît a fost asemănat cu un 'cal de rîu', cei care au dat numele refuzînd pe cele deja date de către băştinaşii care îl cunoşteau cu multe mii de ani înainte, iar ştiinţa alegînd să folosească această denumire, la care a adăugat o precizare cvasisuperfluă: *hippopotamos* ***amphibius***.

O sintagmă precum *pasiv-agresiv* are a defini un tip de comportament privit din punct de vedere psihologic. În fapt, nu este vorba decît despre una dintre modalităţile fireşti (adică în firea materiei vii) de a-şi găsi şi creşte posibilităţile de supravieţuire şi de succes. Lipsa forţei fizice, persuasive, a capacităţii de a se impune de la sine etc., poate fi compensată prin dezvoltarea anumitor trăsături (conştientizate sau nu, de natură psihologică, eventual intelectuală) care generează comportamente ce speculează latura socio-psihologică a vietăţilor. Denumirea nu probează observarea atentă a unui contemplator extern şi obiectiv, de natură a aduce cu sine înţelegerea reală şi profundă a unui proces, apoi conceptualizarea sa, ci mai degrabă o perspectivă idiosincretică a unui participant[19].

O sintagmă precum *atenţie distributivă* nu are nici o bază în realitate deoarece creierul nu poate procesa decît o singură informaţie, şi numai una singură, viteza cu care poate face acest lucru, precum şi capacitatea sa de a începe procesarea mai multor informaţii (descompuse) şi de a continua procesarea lor într-o succesiune rapidă dînd iluzia concomitenţei. O astfel de sintagmă, însă, induce şi sprijină prejudecata despre presupusa capacitate de a procesa simultan mai multe seturi de informaţii, eventual chiar foarte variate.

Ceea ce se numeşte *exemplu personal*, de fapt nu este decît o denumire dată din perspectivă social-morală unei trăsături comune multor vieţuitoare, de a învăţa prin imitarea comportamentelor observate.

Două substanţe puse laolaltă nu generează o reacţie – cel mult, faptul că omul le-a pus acolo poate fi numit astfel – întrucît *reacţia* este ceea ce se petrece faţă de o *acţi(un)e*.

[19] Există domenii ale activităţii umane care, pentru a numi simptome şi stări ce nici nu pot fi descrise relativ acurat, nici nu pot fi prea bine conceptualizate, nici nu pot fi dovedite ca existînd mai mult decît prin presupuse efecte, folosesc modalităţi aluzive de denominaţie, prin apel la tipologii literare. Uzul acestor mijloace este de mare efect la nivel comun chiar dacă, în fapt, un astfel de apel constituie un recurs la rezultatele observării, descrierii şi judecării estetice a lumii, de către autorii de literatură beletristică. Inadecvat şi inoportun din punct de vedere ştiinţific, acest procedeu care foloseşte reducţii tipologizante arată comoditatea procesului de etichetare şi, în contextul unei dispuneri reduse către raţionalitate, prevalenţa vitezei de comunicare asupra proprietăţii conceptuale şi a acurateţei mesajului.

BDD-V1088 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:37 UTC)

Tendinţa teleologică a fiinţei umane, care caută „sensul” în orice acţiune a sa, şi chiar în a oricărei entităţi vii sau nevii, constituie una dintre presiunile constante care orientează gîndirea şi mînă acţiunile umane. Acuitatea cu care sînt percepute relaţiile cauzale (singura certitudine umană) şi dificultatea de a cuprinde legile universale în varietatea formelor de manifestare ale acestora sînt de natură să inducă convingerea că totul are un scop, un sens şi un rost, că existenţa este precedată de un plan (eventual maleabil la nivel de detaliu). Alături de aceasta stă tendinţa către simetrie, „perfecţiune” etc., care nu decurge din înţelegerea şi copierea unui model al realităţii, ci dintr-o iluzie a minţii aflate în căutarea modalităţii de a defini şi tipologiza varietatea unei realităţi dinamice, spre a putea ajunge la o iluzorie stăpînire a acesteia, cu toate implicaţiile ce decurg de aici. De aceea, elementele realităţii sînt clasificate cu lesniciune şi foarte greu de mutat dintr-o clasă într-alta.

De pildă, plecînd de la observaţia că Pămîntul funcţionează între parametri foarte fini la scară galactică, principiul antropic (denumirea în sine este înşelătoare) se constituie prin negarea deducţiei că aceştia au fost astfel reglaţi încît viaţa să apară, susţinînd în schimb că datorită funcţionării Universului pe baza legilor sale, din întreaga gamă de posibilităţi, în anumite locuri s-a actualizat acest mănunchi de parametri, cu consecinţa apariţiei vieţii. Cu alte cuvinte, nu au fost rînduite condiţiile astfel încît să apară viaţa (inteligentă), ci viaţa a apărut întrucît anumite condiţii s-au întrunit, ea fiind simpla consecinţă a unui anumit set de condiţii, nu acestea fiind ordonate în scopul apariţiei vieţii. Nu *Deus sive Natura* a oferit omului tot ceea ce este necesar supravieţuirii (mediu prielnic, cu aer, apă, plante, animale hrănitoare şi sănătoase, vindecătoare şi regenerante etc.), ci conjuncţia care a dus la apariţia şi dezvoltarea acestora, modalităţile de organizare a elementelor chimice din Univers, consubstanţialitatea şi coexistenţa vietăţilor în mediul rezultat au fost de natură să ducă la funcţionarea corelată, concurentă şi reciproc sprijinită a entităţilor vii. (Cu toate acestea, constelaţia rezultată şi care susţine viaţa este departe de a avea perfecţiunea care i se acordă în mod obişnuit şi nejustificat.)

La fel, mişcările planetelor se petrec în consecvenţa conjuncţiei forţei gravitaţionale cu mărimile, diametrele, masele, orbitele, vitezele planetelor etc., iar faptul că, în anumite momente şi din perspectiva privitorului uman, acestea par „a se alinia” cumva, nu se petrece în virtutea unei voinţe sau spre împlinirea unui anumit sens, ci ca simplă consecinţă a funcţionării legilor fizice (gravitaţie, mişcare de rotaţie etc.). Tot astfel, faptul că imaginaţia fiinţei umane „desenează” pe „cer” forme şi făpturi degajate de mentalul pămîntean nu înseamnă că, în Univers, stelele se orînduiesc în conformitate cu creaţia imaginară a omului (Carul Mare, Gemenii, Orion, Fecioara, Săgetătorul etc.), iar faptul că o parte a galaxiei se poate vedea de pe Pămînt ca o aglomerare de stele, nu înseamnă că acolo chiar se află o aglomerare stelară.

Simplificarea sferei noţiunilor prin ignorarea unor note, a conţinutului semantic al cuvintelor prin ignorarea unor seme şi reducerea contextelor posibile au printre consecinţe creşterea accesului la concept şi a vitezei de circulaţie a cuvîntului. Preţul plătit este deformarea conceptului, cu presiuni de modificare în consecinţă a percepţiei referentului, adică instaurarea dominaţiei tiparelor mentale şi lingvistice.

BDD-V1088 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:37 UTC)

În felul acesta ştiinţa, de pildă, devine dificil de gîndit altfel decît a fost ea concepută prin analogie şi exprimată prin limbă, cu ramuri precum un copac, iar realitatea ajunge să deţină nivele precum o scară, creierul devine un recipient, un procesor, un univers, corpul se reduce la starea de maşină, societatea ajunge organism, diferite alte elemente ale realităţii şi constructe umane sau doar ale minţii umane devenind: labirint, piramidă, cale, univers, societate, mecanism, lumină, chimie, astru etc. şi dumnezeu. Asocierea conceptuală şi lingvistică face ca gîndirea sau rostirea unuia dintre elemente să solicite întregirea prin celălalt (cel explicat îşi cere explicatorul), adică atributul euristic, sugestiv, ajutător devine trăsătură definitorie – pe fondul tendinţei de „a cunoaşte" realitatea cu orice preţ[20] –, imaginea uzuală şi povestea cu sens (eventual şi cu ambigua provocare numită *tîlc*) fiind mai lesne de reţinut şi de mînuit, cartea de poveşti educînd mai mulţi decît cele de filozofie şi de ştiinţă.

Din întregul material procurat de gîndire, limba tinde să reţină doar segmentele înscrise în reţeaua de concepte edificate pe cale lingvistică şi din perspectiva dominant antropologizantă, adică nu neapărat în datele cunoaşterii absolute, cît în limitele unui amestec dintre evoluţia istorico-socială şi rezultatele modelării gîndirii şi realităţii de către limbă. În felul acesta limba riscă să nu redea deplina şi adevărata înţelegere a realităţii de către gîndire, ci modul în care decupează ea realitatea abstrasă de la simţuri şi de la gîndire. Tendinţa limbii de a prelucra şi reda datele simţurilor, aşa cum apar la nivelul analizatorilor, scurtcircuitînd oarecum gîndirea (unele dintre zonele corticale în care gîndirea are acces la analizatori fiind comune cu cele ale limbii) este făcută posibilă de către metaforă şi se manifestă prin aceasta, efectul cel mai evident, poate, al tendinţei limbii către autonomie şi autarhie.

O denumire precum *calea lactee* este o metaforă grevată de capacitatea de percepţie (aglomerarea luminoasă), pe care avansul cunoaşterii nu a îndepărtat-o, termenul *galaxie* fiind ştiinţific şi (re)curent. Lucrul acesta arată, deopotrivă, neîncrederea şi indiferenţa astrofizicienilor faţă de limbă. Totuşi, comunicînd în afara sferei lor, omul de ştiinţă evoluţionist care foloseşte termeni precum *creat*, *proiectat*, *construit*, *echipat*, cu referire la felurite realităţi – deşi nu crede în Creaţie şi respinge perspectiva teleologică –, biologul care spune că leul este *oportunist*, elefantul *stăpîneşte* peste animale, cerbul *se mîndreşte* cu coarnele sale, teologul (şi cartea sa) care spune că Dumnezeu *se întristează*, *se mînie*, *iubeşte*, *este gelos* etc.[21] folosesc modalităţile limbii comune pentru a exprima nu realităţile către care trimit acele cuvinte, ci pentru a explica ceva. Cu toate că limba nu le oferă decît alegeri între diferite grade de eroare, spusele lor nu sînt înţelese la fel de toată lumea, astfel de explicaţii fiind de natură să modifice conţinutul conceptual care trebuia exprimat, dar mai ales să genereze hărţi şi tipare mentale capabile de a se fixa în mod trainic şi de a produce consecinţe.

Pe de altă parte, limba comună are deprinderea de a prelua termeni ştiinţifici pe care îi simplifică prin uz, creînd în mod greşit sinonime al căror singur rost este varietatea expresiei sau

[20] Adesea, „preţul" plătit nu reprezintă străduania celui care vrea să cunoască, ci imaginea celui ce este etichetat sumar.
[21] De asemenea autorul lucrării de faţă, încercînd a-şi ilustra teza, dar şi nevoit de felul în care este organizată limba.

BDD-V1088 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:37 UTC)

transmiterea unor mesaje cu privire la cunoştinţele vorbitorului, false, desigur, precum în cazul echivalării termenului *entropie* cu *dezordine*.
Cel mai adesea, deşi iniţial gîndirea poate să nu admită asemenea produse ale limbii mai mult decît pe nişte convenţii oarecare, persistenţa uzului şi presiunile sociale vor ajuta la impunerea lor nu doar ca pe nişte inofensive modalităţi de exprimare, ci ca pe nişte adevărate purtătoare de concepte asupra cărora societatea a raţionat profund şi care reprezintă cel mai înalt deziderat social.

Consecinţa care decurge de aici este capacitatea limbii de a deveni factor modificator (sau organ deformator) al gîndirii, cu posibile urmări la nivel comportamental. Reflectînd constructe conceptuale şi morale edificate de fiinţa umană la intersecţia dintre limbă şi simţuri (ambele cu experienţele sedimentale şi comparate), şi mai puţin constructe generate de gîndirea pură sau care a rafinat materialul primit de la simţuri, discursul lingvistic este instrumentul cel mai la îndemînă[22] prin care societatea poate remodela gîndirea şi simţurile membrilor ei în direcţia anumitor deziderate socio-morale şi mentalitare.

Acest proces se petrece pe calea metaforei, cea care nu reflectă fidel nici intuiţiile gîndirii de la primul contact al acesteia cu simţurile, nici rezultatele proceselor cognitive petrecute în interacţiunea gîndirii cu sine însăşi, ci, în baza unor senzaţii consolidate prin experienţă, aproximează impresii şi intuiţii pe care le asociază unor necunoscute. Transformînd un termen într-un soi de referent – cu ignorarea unor atribute ale sale şi reliefarea altora, apoi schimbînd perspectivele şi translîndu-le asupra celuilalt termen –, metafora operează o identificare prin care reconstruieşte şi restructurează atît gîndirea despre cunoscut, cît şi realitatea necunoscutului[23]. O astfel de figură poate deveni modalitatea cea mai obişnuită nu doar de a denumi, dar şi de a cunoaşte.

Caracterul euristic al metaforei, care orientează şi structurează gîndirea determinînd-o, face ca aceasta să devină cea mai insidioasă modalitate de a aşterne bazele sofismelor de tot felul, prin care principiile sînt extinse dincolo de domeniile lor, raţionamentele supuse torsiunilor devin călăuze raţionale şi morale, termenii sînt echivalaţi sau opuşi în mod abuziv (existenţa unui „drept" implică exercitarea sa, nu doar o poate permite; identificarea dreptului juridic cu cel natural; acceptarea unei convenţii înseamnă că ea nu poate fi înlăturată imediat ce se dovedeşte indubitabil că este pernicioasă prin consecinţe şi/sau aplicare; ceea ce este valabil pentru o specie este valabil pentru toate; cine nu e cu noi e împotriva noastră etc.), cu consecinţa modificărilor în gîndire ale accentelor mentale (viaţa sau dezbaterea ca luptă evidenţiază componenta polemică dar le eludează pe toate celelalte: comunicare, colaborare, plăcere, învăţare, dezvoltare etc.; scopul unui partid este accesul la „putere", aşadar mijloacele ajung să nu conteze, abuzul este

[22] Prin ea însăşi, gîndirea (cea reală, desigur) ar necesita procese complexe şi, mai ales, intrarea în acţiune a componentei critice. Simţurile şi limba sînt organe care percep şi vehiculează informaţii, şi care au capacitatea de a intra în autocontradicţii, dar nu pe cea de a discerne.
[23] Senzorialitatea metaforei (decurgînd dintr-o clasă a impresiilor, aşa cum le concepea Hume) în asociere cu capacitatea ei de a se impune unei fiinţe aproape iraţionale este una dintre sursele importante ale slăbiciunilor şi confuziilor cunoaşterii, cu toate consecinţele ideologice şi comportamentale care decurg de aici.

BDD-V1088 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:37 UTC)

tolerabil, acţiunile sale ajung să fie orientate către şi de către acest scop, deci alegătorii trebuie să accepte cu uşurinţă – mai ales cei „captivi" – această stare total contrară intereselor lor[24]). Ceea ce rezultă este un amestec confuz şi incoerent constituit dintr-o imagine mentală şi conceptuală deformată asupra realităţii, însoţită de convenţii acceptate necritic şi expuse cu vehemenţă şi inflexibilitate, cu apariţia de comportamente înconsecinţă, intransigenţă faţă de realitate[25] şi ideea modificării acesteia în chipul ideologiei. Totodată, instaurarea dominaţiei anomalice se serveşte de tendinţa firească a organismelor de a-şi găsi coerenţa, însă, în contextul creat, coerenţa este căutată în anomaliile induse[26], exerciţiul în această direcţie ajungînd să genereze experienţă, adică exact baza pe care se construiesc deprinderile de procesare a informaţiilor senzoriale, cognitive, raţionale, lingvistice şi comportamentale.

Urmarea firească este apariţia interdicţiilor de rostire şi de semnificare şi, în consecinţă, a interdicţiilor de gîndire, adică relaţia firească dinspre gîndire spre limbă se torsionează şi nu se mai vorbeşte după cum se gîndeşte, ci invers, iar limba ajunge să decurgă din senzaţii iar nu din cogniţie şi cogitaţie. Aceasta este modalitatea prin care instrumentul ajunge să-şi modeleze creatorul şi să îl ia în stăpînire.

Lucrurile acestea sînt posibile deoarece cuvintele nu sînt raportori ai realităţii filtrate în simţuri, procesate prin gîndire şi trecute în limbă, ci proiecţiile unui sistem care îşi asumă reprezentarea şi colportarea interpretînd în modul dictat de propriile procese evolutive şi interacţionale, dar numai întrucît gîndirea o permite. Imaginile folosite în procesul de reprezentare şi de comunicare reflectă mai degrabă modalităţile de reconfigurare a gîndirii în relaţia ei cu limba, adică nivelul eficient de dezvoltare a limbii. Datorită acestui parcurs al informaţiei, nici realitatea simţurilor nici conceptul nu mai sînt redate întocmai, ci în urma însuşirii lor de către instrument. Acesta transformă totul în construct lingvistic, modelează percepţiile şi conceptele conform universului semantic, iar relaţiile din mediu în chipul propriei sintaxe. În felul acesta, de la transmiterea relativ fidelă a realităţii, de la un releu la altul, se ajunge la distorsionarea acesteia în chipul releelor şi conform cerinţelor acestora, cu consecinţa

[24] Cel care ar observa că rolul partidelor este de a găsi soluţiile optime pentru evoluţia societăţii, căutare care trebuie să implice toate forţele sociale, inclusiv alte partide, poate fi catalogat drept „idealist" şi „naiv".

[25] Realitatea este dinamică şi suplă, concepţiile tind către dogmatizare. Într-un sens, tendinţa celor asemenea de a se grupa şi de a-şi creşte numărul prin convertire stă în firea naturii. De aceea, într-o biocenoză, tipurile de organisme congruente tind în mod natural către reducerea pînă la dispariţie a tipurilor de relaţii cooperative, concomitent cu creşterea celei de concurenţă, spre instaurarea dominanţei, dacă este posibil pînă la exterminarea seamănului concurent. Impunerea unei perspective oarecare (indiferent cum ar fi numită, ideologică, etică, artistică, umanitară etc.) este o chestiune de grup. Fiecare grup concepe o modalitate proprie de a se asigura de atingerea mizei reprezentate de supravieţuirea grupului (constituit din indivizi avînd o anumită mentalitate şi acţionînd în consecinţă). În relaţie cu propriii membri precum şi cu ceilalţi, coeziunea grupului implică declararea superiorităţii absolute a mentalităţii sale asupra oricăror rezultate ale gîndirii (sau ale altor revelaţii divine!) şi plasarea acesteia în ascendenţa oricărei alte perspective – prezumînd imposibilitatea ca, în cazul unui dezacord, celălalt să poată avea dreptate. În fapt şi în ultimă instanţă, promovarea oricărei forme de libertate (de cuvînt, de gîndire, de acţiune) se referă la o astfel de afirmare a unei mentalităţi, nu a tuturor mentalităţilor. Tacticile merg de la cea a salvatorului care se perenizează ca atare şi apoi devine dictator, la cea a obiditului care se victimizează perpetuu, tot spre a deveni dictator, şi unul şi celălalt parazitînd clasele de semeni din biocenoză pînă la disturgerea deplină a structurii ale cărei reacţii favorabile le speculează. Sub acest aspect, procesul se poate desfăşura şi în oglindă, încercarea de a-l înţelege pe celălalt trecînd prin renunţarea la unele elemente proprii şi la strădania de a adopta elemente ale celuilalt – formă de identificare cu el prin renunţarea parţială la propria identitate –, lucru care se petrece mai cu seamă prin acceptarea convenţiilor propuse de celălalt şi chiar prin înlocuirea propriilor habitudini de gîndire cu ale aceluia.

[26] Cînd nu o ignoră pe Cassandra, mulţimea îl ucide pe Laocoon dimpreună cu vlăstarii săi, apoi poartă darul în cetate, cu inconştientă fală şi petrece cu nechibzuită bucurie.

BDD-V1088 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:37 UTC)

că, supuse limbii, senzaţiile şi conceptele se reflectă distorsionat, în măsura în care circulă şi revin în gîndire afectînd atît gîndirea, comportamentele şi, în cele din urmă simţurile şi realitatea aflată la îndemîna fiinţei umane.

Totuşi, atîta vreme cît gîndirea rămîne funcţională la nivelul tuturor compartimentelor ei (mai ales al celor care îi verifică corectitudinea procesuală şi conformitatea cu realitatea redată de simţuri şi asupra căreia gîndirea a reflectat), forţa dominatoare a limbii nu depăşeşte un anumit nivel (astfel de exemple sînt mefienţa oamenilor de ştiinţă, care, în general, mînuiesc limba fără a-i permite să le controleze gîndirea; periodica rediscutare şi cădere în desuetudine a unor elemente ale limbii; denumirile care ţin de perspectiva raţionată asupra realităţii, şi care vin dinspre grupuri[27]).

Precum procesele senzoriale şi lingvistice, cele cognitive şi cele raţionale se desfăşoară adesea instantaneu şi automat, rareori orientat şi voliţional. Senzaţiile, majoritatea structurilor lingvistice, intuiţiile şi multe dintre gînduri se formează inconştient şi se propagă prin imitaţie naturală, comunitatea validîndu-le în acelaşi mod nesupus controlului judecăţii raţionale. Asemenea comportamentelor etice şi lingvistice, care pot fi foarte lesne preluate şi adoptate, formele şi conţinuturile gîndirii se pot propaga şi impune pe negîndite, în parte datorită facilităţilor în acest sens, create prin vehiculul lingvistic, în parte datorită ignorării relaţiei de concordanţă dintre gîndire şi realitate.

Prin natura sa, vehiculul lingvistic tinde a nesocoti reflecţia profundă (pe care nu o poate reda acurat şi cu viteza pe care o manifestă atunci cînd redă senzaţii sau intuiţii), predispoziţia limbii către reducţii simplificatoare îmbrăcate în imagini conducînd-o la a-şi extinde în mod abuziv structurile, tinzînd să se separe de gîndirea din care decurge. Urmărind împlinirea principiilor de existenţă şi funcţionare ale limbii şi adecvarea la gîndire a acesteia, gîndirea poate observa abaterile limbii şi poate încerca să corecteze unele dintre acestea. Totuşi, în mod regulat, limba devine instrumentul cel mai adecvat pe care gîndirea îl foloseşte atunci cînd este mînată de tendinţa sau voinţa de a impune individului şi societăţii anumite modalităţi de conceptualizare şi reacţie în consecinţă.

Dincolo de faptul că poate fi mimată de alte procese – precum cel lingvistic şi unele cognitive (intuiţia) – gîndirea lipsită de controlul instrumentelor raţiunii tinde să ascundă sau să acopere decalajul dintre ea şi limbă, încercînd să motiveze prin pseudoraţionamente aberaţiile cu care ea însăşi învesteşte limba şi lipsa de conţinut raţionat a acesteia. Lucrurile se petrec astfel întrucît, în esenţă, deşi are: a) capacitatea de a raţiona asupra realităţii; b) de a se supune pe sine şi pe aceasta proceselor logice, spre a discerne între adevăr şi neadevăr; şi c) a proclama conformitatea rezultatelor exerciţiului ei cu realitatea, gîndirea face în foarte mică măsură efortul

[27] Atributele evidenţiate prin limbă şi legate de realităţile vii sau nevii nu sînt neapărat cele reale, ci cele date de perspectiva consolidată empiric a comunităţii. Chiar dacă în majoritatea comunităţilor şi pentru majoritatea indivizilor, şarpele este viclean, iedera căţărătoare, regula de aur etc., îmbinările acestea nu rezistă analizelor raţionale ale cîtorva membri, aşa cum nu peste tot cîinele este doar credincios, petala catifelată şi boala lungă moarte sigură). Pînă la urmă, nu realitatea determină limba, şi nici măcar felul în care comunitatea filtrează realitatea prin gîndire, ci, plecînd de la modul în care unele experienţe se fixează în gîndire, se ajunge la felul în care gîndirea structurează datul empiric prin limbă. Indiferent de valoarea de adevăr a structurii, o dată fixată, limba tinde să o păstreze. Forţa aceasta este atît de mare încît, de regulă, gîndirea nu o poate modifica, dar o poate interzice, abandona şi înlocui.

BDD-V1088 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:37 UTC)

de a-şi aduce formele şi conţinuturile în sfera conştiinţei, spre analiză şi conformizare cu cerinţele instrumentelor şi cu realitatea[28]. Îndeobşte, gîndirea face un efort către adecvarea la cerinţele sociale (chiar cînd par individuale, opiniile îşi au sursa ultimă în gîndirea unui individ, ce-i drept, necunoscut), adică orientat către veşnica tendinţă şi nevoie fundamentală a organismului: supravieţuirea.

Ca factor de echilibru, gîndirea are a gestiona relaţia fiinţei vorbitoare cu realitatea, încetinind tendinţele de autonomizare ale limbii, spre a aduce fiinţa umană în echilibru cu realitatea. Renunţînd la funcţia superioară de organ şi instrument al raţiunii, gîndirea foloseşte limba anihilîndu-şi capacităţile de raţionare, mai ales atunci cînd, urmărind exclusiv supravieţuirea, se fixează pe poziţii inflexibile de pe care încearcă să reducă totul la produsele ei dogmatizate, neţinînd seamă de dinamica evolutivă a realităţii şi de adecvarea organismului la aceasta. În cele din urmă, simţurile, gîndirea şi limba, ca dezvoltări ale organismului, generate de cerinţa supravieţuirii acestuia, îşi pot împlini rolul doar colaborînd echilibrat şi asigurînd supravieţuirea ca modalitate de conformare a organismului la cerinţele realităţii.

[28] Entitate a cărei permisivitate nu este egalată decît de bruscheţea inexorabilă cu care acţionează atunci cînd îi sînt grav afectate limitele pe care le îngăduie.

BDD-V1088 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:37 UTC)